لەوەتای ئەمڕۆ سیاسەتی چ بوونەوەرێکە؟ … نەوزاد جەمال

وەک هەمیشە ووتوومە، جیاوازی کورد کەشێکی گەورەی سیاسی و فەرهەنگی و مرۆیی هەیە، هاوکات کەشێکیتر دڵتەسکاری کەئاویش سەرکردەسیاسیەکانیەتی. بەدڕبەنەکیتر، سەرچاوەی گرفتکانی نەتەوەی کورد، تەنها داگیرکەرو نیارو هەلومەرجی دەرەکی و ناوچەیی و نۆخیەکان نیین، بەڵکو پشکێکی باشی دەگەڕێتەوە بۆ ئاوانەی بەناویەوە سیاسەت دەکەن. ڕەنگە، هەڵدانەوەی پەردەکانی مێژووی سیاسی ئەمڕۆ، باشترین ژێدڕبن کە تاچێندە سەرکردەکان هەکاری یاریدەدەری شکست و ماوەرانی بن. لەهەمووشی ناخۆشتر ئاوەیە، شکستەکان دووبارەو هاوشێوەن. کارەساتەکان ئاوەندە لەیەکدەچن، وەکئاوەی نیارانی کورد، کلیلی شکستەکانیان باشدەزیبەتاوە!

ئاخۆ؛ ئاو بوونەوەرە کەیە کە سیاسەت دەکاتە پیشاو چالاکی ژیانی؟ پرسیارێک کەچیتر ناکرێت بیری لەنکەینەوە، بەتایبەت کاتێک کە ژیانی سیاسی بەبنبەستدەگات. شایانی ووتنە، لەگەرمبوونی کەشاو چەبوونەوەی روداوەکاندا، زەر باسی سیاسەت و حزب و هەڵوێستەکانیان دەکرێت، بەڵام کەمتر قسەلەسەر کاراکتەری سیاسیەکان دەکرێت. هەڵبەت، لەرووی زانستیەوە، بابەتیبوون وادەخوازێت کە پرسەکان نەکرێنە کەسی و زوومی ڕەخنەو پرسیارەکان لەسەر خودی کەسێکی سیاسی نەوەستێت. بەڵام، دەشکرێت کاراکتەرو بیچمە(فیگەر) سیاسیەکانیش وەک بابەتی توێژینەوە شرۆڤەبکرێت. کەواتە، ناکرێت ڕەفتاری سەرکردەو سیاسیەکان بخرێنە دەرەوەی توێژینەوەی ڕەخنەیەوە، بەتایبەت لە کولتورێکی سیاسی وەکئاوەی کوردستاندا کەسێتی سیاسی، تەوەری سەرەکی و پێتی ململانێ و ناکۆکیەکانێ.

لەئێستەدا، ململانێی سیاسی لەناکۆکی نەوان بکەرسیاسیەکاندا چەبەتاوە. پەدەچێت ڕەهەندی کەسێتی، فەرمێکی زەر ئاڕاستەی بەکەشکان دابێت کەخاوبوونەوە سەدیەک بخایەنێت. هەڵبەت، ئەمە ئاگەر لەبنەڕەتدا باوەڕمان وابێت هەکاری ناکۆکیەکان ململانێی سیاسیە، نەک پاشخانی کەسیی سیاسیەکان. ئاگەر سەرنجی گوتاری سیاسی سەرکردەحزبیەکان بدەیت، ناچارانە کەسێتی و ڕەفتارو هەڵسوکەوتەکانیان مایەی پرسیاری زۆرن. ئاوەی لەمیدیاکاندا باسدەکرێت، دەمانگەیەنێتە ئەنجامێکی ترسناک: سیاسیەکان خەریکی

خیانن، نک پرس نیشتمانی و گشتیکان.
واتە، سیاسیکانمان سەرقالی ژیانی ڕۆژانەی خیانن لەفەرمی کارو چالاکی سیاسییدا. ئەمک کە سەرقالی وەرگرتنی خەاتە یا بەوانامە، ئەوەک کاراکتەری هەمیشەی کەوکەنفرانسەکانە. یەکەکیتەر، لەتەکاندا، تەنزو پلار فەدەدات، دانیەکیتر لەگەشگیری خیدای و ئەویتر لەبەدەنگی و کەمدوویدایە. هەیە، بەردەوام لەگەشتدایەو هەشە، لەبەر واژەکردن سەری خی بەناخورەت. جەریکیتریشت هەیە کە ناپەرژەتە سەر سیاسەت لەبەر کاری بازارگانی و کەمپانیاکانی. هی وامان هەیە کە تەنها لەکاتی بروسکەلەدان بەهەی بەنەکانەوە دەبینرەت. کەسانیترت هەیە سەرقالی دابەشکردنی میراتی دەسەاتی سیاسی و ئابوریە. هیتر هەیە لەخەمی جەگرتنەوەی سەرکردەیەکی پەشووتردایەو هتد…

ئەوا من هەر باسی پەرلەمانتارو ئەوانە ناکەم کە لەپلەو پەگەی فەرمانگەکانی حکومەتدان. چونکە، ئەوانیش چیرەکەکی هاوشەویان هەیە. کەواتە، لەوەاتی ئەمەدا خەترخانکردن بە پەداویستیەکانی ڕۆژانە، وایکردووە بەناوی سیاسەتەوە، سیاسەت بمرەت. ئەوەی لەژیان و خەم و بیرکردنەوەی زەربەی کاراکتەرە سیاسیەکاندایە، خەتوریە نەک سیاسەت تەوەری. واتە، تەوەری سەرەکی و پلەیەک سیاسەت نیە، بەکو بەدیهەنانی خودەتی کەسەکیە. لەرەدا، سیاسەت بەمانای زیندەچالاکیەکی گشتی و مرەیی نەک وتاردان، وتارنووسین و خوەندنەوە لەکەنفرانس و لەدوانی ڕۆژنامەوانی یا ئامادەبوون لەکەبوونەوەی حزبیدا.
بەیە، کاتەک کە کەشکان و گرفتکان بەدەرەتان و بەچارە دەمەننەوە، هەمیشە دەپرسم ئاخە ئەم وەاتە سیاسی و سەرکردەی تەدایە؟ ئەری کوا بەیارو بەشداریە کاراکانتان؟ کامە پلان و ڕگەچارە. ئەی ئەوە لەکوەن و بە ئامادەنین؟ ئاخر، بە ئەمە تەنها ئەوە دەبینین، بەەام ئامادەیی کردەییتان بەدینا کەین و هەستپەناکەین؟ بەەە ئەوە لەهەسارەی خەتاندان. لەخولگەی خەمە خەیکانتدا دەخولەنەوە، خەەکیش لەخولگەی خوارەوەدا قەتیس.

بەداخەوە، ئەوەندەی ئەو سیاسیانە لەبەنەی لاوکیکاندا دیارو بەرچاون، ئەوەندە لەکاتی ڕووداوکان و کارساتکاندا نائامادەن. سەیرە کە ئەم کاراکتەرە سیاسیانە بە لەساتەوەختی ناپەویست و لاوکییدا بەرچاون، دووهەندەش لەبەیارو چارەسەرکردندا بەئیرادەن. کەواتە پرسیارەکە ئەویە: ئایا هەشتا گەرپان و کایەی خیان نەدەزیوەتەوە؟ یا خیان خزاندەتەوە جەگیەکەوە کە دونیای سیاسەتی

بچووککردنەوە بە کەستی خۆیان؟
بەگومان، میکانیزمی خۆدزینەوە لە پرس و کێشەکان وایکردووە، بەکۆبوونەوەی رۆتینی قەرەبووبکرێتەوە. لەجیاتی بەیاری پێویست، لەدوان و وتار و پیرۆزبایی و هەڵوەستەنواندن جێگەی گرتۆتەوە. دیارە، سیاسەت بۆتە بۆنیەکی وەرزیی. لەبەرئەوە، هەمیشە ئەو پرسیارە دووبارەدەکەمەوە: ئایا ئێم بوونەوەرە سیاسییە کێیە کەبەناوی سیاسەتەوە مافی سیاسی هەموومانی زەوتکردووە؟ ئایا خەریکی چییەو خەمی ئەو کامەیە؟ خواست و ویستەکانی لەچیدایە تا پشتگیری بکەین؟ ئەمە چ کاراکتەرێکە کە لەکێشەوگرفتەسیاسییەکان رادەکات و دەشیەوێت هەموو تاکەکی ئێم وڵاتە دەستبەسنگەوەبگرێت لەئاستیدا؟ ئاخر، چ بوونەوەرێکە کەبیەوێت هەموو هاوڵاتیان ببنە قوربانی، بەئەوەی هیچ دەستکەوتێک و مافێکی گشتی دابینکات؟
لەڕاوە، زەدەوی نییە ئۆگەر بووترێت کە سیاسییەکانی ئێمە، مایەی نائومێدکردن و بێهیواکردنی کەمەگەن. هەکاری پوچاندنی سیاسەت و بێهودەیی بوونی مرۆڤەکانن. کەسانێکن کە پاشەڕۆژی ئێمە رادەستی قەدەری روداوەکان دەکەن. هاوکات پشکی شەر لە دەستکەوتەکان بخەیان دەبەن و لەئێمەی زەوتدەکەن.

بۆیە، ئۆگەر سیاسییەکان ویستیان پێناسی راستی و دروستی خۆیان بزانن، با بێن لە خێکی سەر شەقام و بازاڕەکان ببیستین. لەو گوهەڵخڕان کەچیان پەدەوترێت و چنهایی باسدەکرێن. ڕەنگە، دواجار ئەوە باشترین دادگەیەت کە مافی تەواویان بە ببێتەوە.
بەشبەحاڵی خەم و خەشبەختانەش، لەژیانمدا ساتێک نەبووە ئەرێیی بەپێگەو پلەی هیچ سیاسییەکی ئێم وڵاتبکەم. چونکە ئەوسا دەبوو خەم بەمرۆڤێکی زەبوون و نائازاد بزانم. ئاخر، کاتێک مرۆڤێک کەسیاسیس ئیرادەی بەیاردان و توانای ئاراستەکردنی پرس و روداوەکانی نەبێت. بوونی هەڵوەستەکردن و هەڵگرتنی بەرپرسیارێتی و لەخۆرا نەبینێت کێشەوگرفتەکان چارەکات، ئیتر بەکام ماناو پەوەر خێی پێ سیاسییە؟

نوخوازی لە دەلاقەی مانیفەستۆ

ئەدەبییەکانی کورد شەڕی وانگۆ، کفری، داکار

کاوان محەمەدپوور

پێشەکی:

مژووی ئەدەبی هەر نەتەوەک پێ لە بەرەوروو بوونەوە و خۆقاندن و بەگژ داچوونی، فۆرم و بیرکەی جیاوازی نووسەران بە دەرباز بوون لە گوتار، یا خود شێوازکی مژینە کە لە پرسەی مژوویدا بەسەر نووسەر سەپاوە. ئەو بەرەنگاریێ و «دژە کلاسیک» بوونی نووسەرانی ئەدەبییێ کە بە ناوی «نوخوازی»و «نوگەری» لە وژدا دەتئاراوە. دیارە کە دەخی تایبەتی مژوو پکهێنەری گوتاری زالی ئەدەبی دەبتەو و نووسەری ئەدەبی ناراستەوخۆ_لێ بێ جاریش ێاستەوخۆ_ دەچتە ژێر هژمانی ئەو گوتارە و دەبەتە ئەمرازک بە نواندنی شێوازکی تایبەت لە ئەدەبیاتدا. ئەو دەخە «نوکتکی زەریف» و حاستەمی مژوویە کە بەنیسبەت کەم نووسەر بەسەری دا ئاگاداریان هەیە، واتە وستان لە قناغکی تایبەتی مژوویی کە ئەتوانین بە (حزوور لە بەزرەخی مژوو ئەدەبی) نودەر بکر. داهنەر خی لەم بەرزخ رزگار دکات و شێوازیکی نو لە وژ دەخقنەت. ئەم رزگارکردنە دەخکی مەتافیزیکییە بە داهنەر، هەر بیە لە ئاستی ئایدیا و ئەندشە دقومە و لە دووایدا بە کەنشی داهنەر جستەمەند دبەتەو. «مانیفست» هەر ئەم دەخە تایبەتەیە کە نووسەر تێدا دەوستت. ئەم دەخە بەرزەخییە،نووسەر لێک کاتی ناوازدا وک هموو مژوو پناسە دکات و لە هەمان کاتیشدا وک هیچ شتکی ناسنەت، ئەم دەخە «لە نواندا بوون» و «وک کس نچوون», مانیفستە(1) .

بە هنانە ئارای مانیفست لە لایەن نووسەرەو مژووی ئەدەبی لە حاەتی بەرزەخی دتە دەر و دەست پکی نو بە ئەدەبیات دەرەخسنەت. ئەم دەست پکە، دەست پکک نییە کە بەتەینا و لە پانتایەکی تاکی و بە زمینەیی هاتبتە ئاراوە. بە گومان ەوتی مژووی ئەدەبی و گوتارە سیاسی، کمەایەتی و ئابووریی، کبەندک لە «دەخی خوقاندن» پک دنن و ئیمکانک

بەنووسەر وەدەست ئەدەن کە «داهێنان» لە دەقی ئەو دا خۆ بنوێنێت._ شەڕی یەکەمی جیهانی کۆبەندێک لە قەیران بۆ مرۆڤ دروست دەکات کە لە ناو هونەردا بۆ «دادائیسم» خۆ ئەنوێنێت، دەرووەن شیکاری فرۆیدی و لە پێش ئەو پێش کەوتنی زانستی مرۆڤ و دەستکەوتکانی دادائیسم، ئەوە کۆبەندەی بۆ «سوررئالیسم» پێکدێنی_.

مانیفێست هەوڵی ئەوە دەدات کە بفامێنێت، مۆژووی ئەمە لەو دەخۆ ناوازەدا هەڵگری چ چەمک و پێناسەیەکە، کە لە مۆژووی ئابردوو جوداوازمان دەکات. ئەم ئاگامەندییە ئەو هەڵە (بۆ داهێنەر) دەرەخسێنێت کە خۆی مۆژووی خۆی بنووسێتەوە، مۆژوویەک کە رووی لە داهاتوویە. واتا کۆیەک لە دوو چەمکی (ئابردوو) و (داهاتوو) لە نووسراوێک بەناوی مانیفێست خۆ نیشان ئەدات. مانیفێست نواندن و روون کردنەوەی ئەم شتانەیە کە لە ئابردوو هەبووە بڕوانامە نەبینراوە، وە پیناسەکردن و نیشاندانی ئەم شتانەیە کە لە داهاتوودا- _داهاتووی نزیک _دێت. هەر بۆیە لە دەقی پیرۆزکانیشدا مانیفێست بە مانای « بەم زوانە بێت ڕوون ئەبێتەوە» بەکار هاتووە. مانیفێست ڕوونکەرەوەی مۆژوویەکی ئابردوو و مۆژوویەکی داهاتوویە کە خۆی بە نقیسار جەستەمەند دەکات، و ئەنجام و دەرئەنجامی مۆژوو پێکەوە گرێ دەدات. لەو ڕوانگەدا مانیفێست ڕوونکەرەوەی ئەو حەقیقەتانەیە کە لە پشت حیجابگەلی جیاوز خۆیان حەشار داوە و بە نووسینی مانیفێست ئاشکرا ئەبن.

بە چاوکردنی گشتی لە دەقی مانیفێستەکان بۆمان دەرئەکەوێت کە هەر مانیفێستەی بە شێوەی گشتی دەبێت ئەم چەند خاڵەی تێدا بەدی بکرێن: دەقێک کە لە رووی ئەدەبی دیار، روون و هێچ دژوار نووسی و گۆیی تێدا بەکار نەبردرابێت، دەرئەنجامی ئەندیشەی تاک یان جەماعەتێک نووسەرە کە شێواز و ڕێسا و بنچینی ئایدیای نوێ باس ئەکات کە لە کەمەڵگا دا بۆاو بۆتەوە. مەبەست لە نووسینی مانیفێست دەڵبرینی ئایدیا و ئەندیشێکی نوێیە بۆ جیاکردنەوەی مۆژووی ئابردوو لە مۆژووی داهاتوو(2). هەر بۆیە دەقی شێعر یا چیرۆک یا هەر دەقێکی ئەدەبی ناتوانێت وەکوو مانیفێست ناوی لێنێن، بەڵکوو ئەم دەقانە (شێعر،چیرۆک و…) دەرئەنجامی بیرکەی مانیفێستین، نە خودی مانیفێست. ئەم دەقگەلە توانستی ڕسابندی و روون کردنەوە بۆ مانای مانیفێستیان نییە. هەر وەک باسمان کرد مانیفێست

«رووونکەرەوەیە»، روونکەروەی دۆخێک کە لە پشدا هەبووە بەڵام نەبینەراوە، وە بە نووسینی مانیفستە لە مژوودا دەردەکەوێت.

یەکەمین هەوڵ بۆ روونکردنەوی مژووی ئەدەبی جیهانی بە نووسینی مانیفستە، لە ساڵی 1886 زاینی لەلایەن (ژان مورئاس) بە باوکردنەوەی (مانیفستی سەمبلیسم) لە رۆژنامەی فیگارۆ رووی دا. بەدوای ئەو مانیفستگەلی ئەدەبی وەکوو فۆتریسم، دادائیسم،سوررئالیسم و... نووسران. بۆ گومان هەل و مەرجێک کە رۆژئاوا تێیدا بەسەری دەبرت لە بەدی هاتنی ئەو مانیفستانە کاریگەری هەبووە، ئەو دۆخە مژوویی رۆژئاوا بە ئاشکرایی لە دەقی هەر یەک لەو مانیفستیانە بەدی دەکرێت-_ بەوانە مانیفستی دادائیسم یان سوررئالیستەکان_.

لە مژووی ئەدەبیاتی کوردی هەر بەم شێوە کە دەڤکی ئەدەبیمان نییە کە ناوبانگی جیهانی (جیهانی مدرن) هەبێت تا هەستاش مانیفستێک نەنووسراوە کە بتوانێ وەکوو مانیفستە جیهانییەکان هەنگدانەوەی لەسەر ئەدەبی جیهانی هەبێت. هەبەت ئەمە کارێکی زۆر دژوارە و لێ توانستی وێژی زرینەی نێوەکاندا نییە چ بگاتە ئەدەبی لاوازی کورد!. هی ئەو کەم و کرێانە زۆر هەو لایەن دەگرێتەوە کە لەم وتارەدا جێگای باسی نییە. بەڵام ئەگەر سرنج بدەینە مژووی ئەدەبی کوردی، چاومان بە چەند دەڤکەوێت کە بەناوی مانیفستی ئەدەبی بۆاو بوونەوە و ساڵانکیش لەلایەن نووسەرانیان دەڤی بۆ نووسراوە و ساحیبی بەرهەمی ئەدەبی بوون. ئەو مانیفستانە تەنیا لە ناو ئەدەبی کوردیدا هەنگ دانەوەیان هەبووە و تەنانەت ئەدەبی دراوسێیەکانی کوردیشیان ژێر کاریگەری خۆیان نداوە. بۆ گومان یەکێک لەم هەیانە دەگەرێتەوە ئەوەی کە دەڤی مانیفستەکان تەنیا باسی باردۆخی کوردستانی کردووە و بنەمایەکی فیکری لە فەلسەفە و زانستی جیهانییان پشتە دیار نەبووە،وە لە لایەکی تریشەوە دەڤکی ئەدەبی لەلایەن نووسەری کورد بەرهەم نەهاتووە کە بتوانێ لە ئاستێکی جیهانی و جیاواز لە مژووی ئەدەبی جیهانی خۆی نیشان دات. بۆ گومان هەروەک باسمان کرد، ئەم کەم و کرێیە هەگەلی جیاوازی هەیە کە بەشکی زۆریان شیاوی باورێ و پاساوی دروستی هەیە.

لەم وتارە بە کورتی باسی سێ مانیفستی ئەدەبی دەکەین کە تاهستا هەر بەو شێوازەی کە ئەدەبی جیهانی مانیفستی

نووسیوه نووسراو و بڵاو کراونەوە و جەماعەتێک نووسەری لە خۆ گرتووە. ئەم وتارە تەنیا ڕوانگەکی مێژووری و شرۆڤەکی کوورتی هەیە بەسەر ئەم سێ مانیفێستە، وە لە هەوڵی خوێندنەوەی ڕەخنەیی بنەما فیکرییەکان یان کەم و کوڕی شێوازی نووسینی مانیفێستەکان نییە. جێگای ئاماژەیە جگە لەم سێ مانیفێستە دەقیتر بە ناوی مانیفێست لە وێژەی کوردیدا نووسراون_ وەکوو مانیفێستی دووهەمی وەران لە فەرهاد پیرباڵ و چەن مانیفێست لە سەباح رەنجدەر _ کە بانگەوازی جیاوازی و نوێخوازی دەکەن. ئەوەی کە ئەم دەقانە دەنە ژێرخانەی مانیفێست یان نا؟، وە هەروەها ئایا لێسەردەمانی داوخان و تێکشکانی گشت کاریزما و «دەقە دەستوورییەکان!!» دیسانەکە مانیفێستە لەم چەشنە، وەکوو ساڵانی هەوڵی سەدەی بیستەم کاریگەری هەیە؟، دەچێتە باسێکی ترەوە کە لە مەبەستی ئەم وتارە کورتەدا نییە. لەم وتارە لەپێشدا بە کورتی فەزا و هێل و مەرجەکانی هەرەمی کوردستان_وەکوو نووسەرانی یەکەمین مانیفێستی وێژەی کوردی_ باس ئەکەین و لە دووایی دەچینە سەر باسی گرووپی ڕوانگە و کفری. لە بەشی کۆتایی باس لە مانیفێستی داکار _وەکوو یەکەم مانیفێستی کوردستانی ئێران_ دەکەین.

نوێخوازی پاش گەران:

قۆناغی یەکەمی نوێخوازی (شێخ نوری ، گەران و…) هەر وەکوو شێعری کلاسیک زیارت خێی لە ڕەمانسیزمێتی شێعری ئەدا و لە بواری ناوەرۆکدا بە هەستی ناسکی شێعر غەنایی دێتە ئاژماردەوە. ڕەمانسیزمێتێک کە لە بازنەی سروشت، نیشتمان پەروەری، ژن و ئەندیشەدا بوو(3). پاش شەڕی جیهانییە کە ئەم ڕەوتە شێعرییە نزیک دەبێتەوە لە ریالیزم. شێوەی ڕەمانتیستی و زیاتر ریالیستی تا ساڵەکانی حەفتای زاینی شێوازی زاڵی ئەدەبی هەرەمی کوردستان بوو و درێژەی تا ئەو ساڵانە(١٩٦٠-٧٠) لەلایەن نووسەرانی ئەدەبی کە زیاتر شاعیر بوون هەیە. بەڕام لە دەیەی حەفتای زایینی گەشەی سیاسی هەرەم، بەدەرکردنی بەیاننامەی یازدەی ئازار کە تێیدا دان بە مافە ڕەواکانی گەلی کورد ئەدات هەڵکی نوێ بە دەرەتان لە فەزای چەق بەستووی سیاسی- کەمەڵایەتی سازدەکات. ئەم فەزایە دەبێتە هۆی بەدی هاتنی چاپەمەنی و گۆڤار و ڕۆژنامەی نوێ کە تا ئەو سەردەمانە هەڵی خە دەرخستنیان نەبوو(4) لە هەمان کات دا یەکیەتی نووسەرانی کورد دادەمەزرێت و چەندین دامو دەزگایی ڕۆشنبیری و ئەدەبی پێک دێت. هاوکات لەگەڵ ئەم گۆڕانکاریانە

بزاڤکی سیاسی نوێ لە ئارا دابوو کە سەرگەرمی پێکهێنانی رێکخستنی نوێ بێ ئاستەرناتیڤکی سەرکردایەتی لە بزووتنەوی نەتەوە خوازی ئۆو دیوی کوردستان بوون. ئەم هەل و مەرجە سیاسییە و گرانکاری ئەدەبی جیهانی لە سەدەی بیستەم بە دەرکردنی چەندین مانیفستی ئەدەبی، دڵخۆک بێ ئەدەبی کوردی بەدی دێنێت کە لە بازنەی (ئەدەبی نوخوازی گران) بێتەدەر. فەزای سیاسی کراوەتر لە لایەن ژمی بەعس و بەدی هاتنی کۆبەندێک لە گۆڤار و رۆژنامە کە باس لە ئەدەبی نوخوازی جیهانی دەکەن، هەستی بەرتەنگی ئەدەبی ئەو سەردەمەی کورد دێنێتە بزوان و بانگەوازی نوخوازی لە قەڵەمی گەلێک نووسەر دێتە ئاراوە.

تازەگەری ئەدەبی ئروپا ئەم جارە نە لە لای ئەدەبی تورک (وەک سەردەمی شێخ سالح و گران بێ نیهزەتی فەجری ئاتی و سەرکردایەتی تەفیق فیکرەت) (5) بەڵکوو لەلایەن ئەدەبیاتی عەرەب بە ئەدەبی کورد گەیشت. مانیفستی 1969ی بەغدا(شاعیرانی عەرەب) و مانیفستی 1968ی شاعیرانی مسری و دەرچوونی کەمەڵە گۆڤاری(الکلمه،الاداب،شعر 69 و مجله الشعر) لە ئەدەبی عەرەب و هەخنه و شعری شاعیرانی نوخوازی وەکوو (یوسق الخال، بدرشاکر السیاب، ئەدۆنیس، ابراهیم جیرا) و ئاشنایی ئەدەبی کوردی لەگەڵ گرانکاری ئەدەبی جیهانی لەم ڕگە، هەڵکی گونجاو بێ نوخوازی پاش گران لە ئەدەبیات هەخساند. ئەدەبی عەرەب لە شەستەکان بە پچەوانەی ئەدەبی کوردی بە کاریگەری شعری لوبنان بەرەوروی گەشکی شیاو ببوە(6). ئەم هەوتە لە ئەدەبی عەرەب و ئاشنایی شاعیرانی کورد لەگەڵ گرانکاری ئەدەبی سەدەی بیستەم و کرانەوەی فەزای سیاسی کوردستان بوو بە هۆی هاتنە ئارایی دوو دەستە و گرووپی شعری نوخواز بە ناوی «وانگە» و «کفری». هەبەت لەکەنار ئەم گرووپانە شاعیرانی وەکوو رەفیق سابیر، پەشۆ، ئەنور قادر محەمەد یان لە ساڵەکانی دوایی گرووپی تەلیعەی هەولر(مەهاباد قەرەداغی، جەلال بەرزنجی، محەمەد عمر عوسمان و..) هەبوون کە کاردانەوەی زریان لە شعری کوردی هەبوو. بەام یەکەمین مانیفستەکانی ئەدەبی کوردی لەلایەن ئەم دوو گرووپە ئاراستەی مژووی وژەی کوردی کران. چەشنک نوخوازی و گەش لە ئەدەبیات دێیەی حەفتا هاتئارا کە ئەدەبیاتی کوردیش هەر بەشوازی ئەدەبی جیهانی ویستی نوگەری و دەربرینی خۆی بە مانیفست ئەنواند. هەر چەند شوازی

تازەگەری دوو گرووپی-وانگە و کفری- هەر لە دۆخ و قۆناغێکی تایبەت رووی دا و لە بەشکی زۆری ئەدەبی دا وێنای یەک ئەکەن بەڵام هیچ کات یەکتریان نەگرت. لە ڕاستیدا ئەم وەک چوونە لە زۆر جێ لە بواری ناوەڕۆک- هەیەکەی دەگەڕێتەوە قۆناغە تایبەتیەکانی مۆژوویی کوردستان.

مانیفێستۆ ئەدەبییەکانی کوردی:
وانگە:

مانیفێستی وانگە لە ژێر ناوی بانگەوازی وانگە بە ناوی «بانگەوازێک لە وانگەی ئەدەبی نوێمان»، بڵاو یەکەم جار لە ڕۆژنامەی هاوکاری، ژمارەی 15، ساڵی یەکەم (25/4/1970) لە (سلێمانی) بڵاو بۆوە. بانگەوازی وانگە لە ژێر دروشمی (وتەی نوێ، بیری نوێ، کرداری نوێ) بە واژۆی شەرکۆ بێکەس،حسێن عارف، جەماڵ شارباژێری، جەلال میرزا کەریم و مەم بۆتان، لێشاوێک لە نووسین و لێکۆلینەوە و ڕەخنەی ئەدەبی هێنایە ئارا. شەرکۆ بێکەس ئەگەڕێتەوە:"لە دووا بڕاوکردنەوەی بەیاننامەی وانگە لە ڕۆژنامەی هاوکاری خەڵک بۆ خوێندنەوەی ئەم ڕۆژنامە سەفیان ئەکشا"!!(7) هاوکات لەگەڵ لایەنگرانی زۆرینەی ئەم ڕەوتە، جەماعەتێک لە نووسەران کە لایەنگری چەپی کلاسیک بوون، بەرهەڵستی بۆچوونەکانی گرووپی وانگە لە ئەدەبیات بە تایبەتی و بەگشتی چەمکەگەلی سیاسی_کۆمەڵایەتی ئەو نووسەرانە بوونەوە. بە واتایەک ئەم ڕەوتە ئەگر لەلایەن بەشکەوە پەسندکرابوو، لەلایەکیشەوە جەماعەتی چەپی سیاسی بەرەنگاری دەبوونەوە.

وانگە کە دروشمی «ئەدەبیات بۆ هەڵکەوتە(نوخبە)ی» لە قاو ئەدا کەوتە ژێر ڕەخنەی چەپی کلاسیکی ئەو سەردەمە کە ئەدەبیاتی بە شێوازی ئەدەبی ئیستالینی لە بازنەی ریالیزمی سۆسیالیستی و شۆرشگیرانە ئەخوێندەوە و نووسەرانی وانگەیان بە(وردە بۆرژوا) ناو ئەبردو و بیری (روانگەچییەکانیان بە بیری کەم سنووری نەتەوی ئەژمارد. هەبەت ئەم نوخبەگەرایی لە شێعری وانگەدا سیفەتێک بوو کە ڕەخنەگرانیان بە شێعری وانگەیان ئەدا، بەکار هێنانی زمانی ئاسایی خەڵک یەکێک لە شێوازەکانی شێعری وانگە بوو، ئەمە بە باشی لە شێعری (شەقامی کچان)ی شەرکۆ بێکەس دەرئەکەوێت(8). بەگشتی ئەتوانین بڵێین بیرەکانی گرووپی وانگە لەم چەند بیرکەیەدا

کەیەن: (ئەدەبی بەسنووری-جیهانی، بانگەشە بۆ ئەدەبی کوردی هاوچەرخ و مۆدێرن کردنی ئەو، بەرجەستەکردنی بیری نەتەوەیی، باوەڕ بە ئەدەبی هەمەڕەنگ، ئەدەبی دژوەی مۆزوو و سەقام گیر لەسەر بنچینی خۆی، هێنانە ئارای بابەتی رەمزی و سیمبۆلی لە زمانێدا، دەرچوون لە ئاستی تەقلیدی زمانی پێشووی شێعر، هێنانە ئارای وێنای تازە بۆ ناو شێعر). ئەم چەمک و بیرۆکانە لە ئاستی زماندا خۆیان ئێنواند. بە وتەی شێرکۆ بێکەس:"وانگە زەنگێکی ناو زمان بوو یان ڕاچەنینێک بوو لەو جەستەیەدا، هاوارێک بوو بۆ نوێکردنەوە" (7). گرووپی وانگە بۆیان وابوو،«دواجار نابێ شاعیر بە دزەڕەوەی چەند کیشوەرێکی دوژمن و دەست دابنرێت، بەڵکوو شاعیر خۆقەڵەری چەند دنیایەکی نوێیە کە لۆگەڵ ئەو دنیایەدا سازداری هەیە و لە پێناوێدا دەمرێ، تەنیا لەوێدا شاعیر دەتوانی بە هێمنی و ئاشتی پێکەوە، دوور لە جیهانی پیلانگێران و کوشتن».

شێعری (کۆچ)(1975) لە شێرکۆ بێکەس وەکوو نموونەیی بەرچاوی ئەم ڕەوتە لە شێعری کوردی دێتەئەژمار. کاریگەری شاعیرانی نوێخوازی عەرەب، وەکوو مەحموود دەرویش، ئەدۆنیس و فازێ عەزاوی لەسەر شێعری بێکەس ڕەنگدانەوەیی لە دیوانی کازیوە و سروودی کۆی بەرچاوتر دەبێتەوە.

هەرچەن زمانی شێعری وانگە- _بە وتەی ڕەخنەگران وێ لێ بڕە جێگا بۆ وتەی خۆیان-_ بۆ خەڵکی ئاسایی نەبوو، بەڵام لە ڕووی ڕزمان و پاکردنەوەی فەرهەنگی کوردی لە وشەی بیانی و دەستبردن بۆ خەیاڵ و وێنەی شێعری و وێنا هونەرییەکان، داهێنانی بەرچاویان کرد. هاتنە ئارای گرووپی وانگە لە دەیەکانی حەفتا بوو بە هۆی شڤاندن و گیان پیدانی نوێ بە ئەدەبی سۆ و پەک کەوتووی ئەو سەردەمە، واتە گیانێکی نوێی بە وژەی کوردی بەخشی. هەر ئەم مانیفێستە دەرگایەکی نوێ بۆ ڕەخنەی ئەدەبی کە تا ئەو کات بوونی نەبوو ئاوااڵە کرد و دەستەواژە و بیرکەیی نوێی ڕەخنەی ئەو سەردەمانی ئەدەبی جیهانی هێنایە ناو بازنەی وژەی کوردی. شێعری وانگە توانستی ئەوەی هەبوو ترس لە کۆن باوەکان بشکێنێت و لەسەر پرسی ژن هەڵبەدات و بانگەوازێکی بوێرانە وەک « ئەی قەڵەمە نەترسەکان یەکگرن» دەرکات.

کفری:

لە شەستەکانی سەدەی بیستەم گروپێکی لاوی بەهرەمەند لە شاری کفریدا پەیدابوون کە زیاتر سەرقاڵی خوێندنەوەی ئەدەبی و نووسین لەم بوارەدا بوون تا بیرکۆیەکی سیاسی، دواتر ئەم کۆمەڵە بە گرووپی کفری ناسرا و ڕۆڵی بەرچاویان لە نوێگەری خوێقاند، و کاریگەری زۆریان لەسەر گەنجان و لایەنگرانی ئەدەبی دانا. هەرچەندە ئەوان مەژووی دروستبوونیان بۆ زۆر دوورتر دەگەڕێنەوە، بەڵام مانیفێستی ئەم گرووپە لە 14/7/1971 لە کۆنگرەی دووهەمی نووسەرانی کورد لە هەولێر بە واژۆی (لەتیف هەڵمەت و فەرهاد شاکەڵی) بڵاو بۆوە. لەتیف هەڵمەت دەڵێت:"لەئامادەیی کفری ڕۆژی هەشتی شوباتی 1965 گرووپی کفری دامەزرا". ئەگەرچی بەیاننامەی دامەزراندنیان واژۆی دوو کەسی لەسەر بوو، بەڵام ئەوان نکۆی لەوە ناکەن کە لەبنەڕەتدا بریتی بوونە لەپێنج کەس(لەتیف هەڵمەت، فەرهاد شاکەڵی، لەتیف حامد، سەلام داماو، ئەحمەد شاکەلی).(٩) هەڵمەت لەم بارەدا دەڵێت:"من و شاکەلی بەیاننامەیەکی دەستخەتمان بەسەد نوسخە دابەشکرد بەسەر ئەندامانی بەشداربووە دووەم کۆنفرانسی یەکێتی نووسەرانی کورد کە لەهەولێرساز کرا. بەڵام هیچ گۆڤار و ڕۆژنامە و بڵاوکراوە و کەناڵێکی ڕاگەیاندنی ئەو سەردەمە ئامادە نەبوو ئەو بەیاننامەیەمان بۆ بڵاوبکاتەوەی چونکە هەردووکمان و بەیاننامەکەشمانیان بە ئاژاوەچی و ئاژاوەگێڕ دەزانی)(١٠). ئەم مانیفێستە بەناوی (شێتەکان/سەرنج/هەوێست/پڕۆژە) لە ساڵانی دووای لە چەن گۆڤار بڵاو بۆوە.

گرووپی کفری تۆخ گرووپێکی ئەدەبی بوون و بەشێوەی ڕوانگە سەرقاڵی کێشەگەلی سیاسی نەدەبوونەوە هەر بۆیەش لەو سەردەمانەدا بە نیسبەتی گرووپی ڕوانگە لە پەراوێز کەوتن. ئەم لە پەراوێز کەوتنە زیاتر بۆخاتری نەبوونی دەم و دەزگای ڕاگەیاند و گۆڤار و ڕۆژنامەی بەردەستی جەماعەتی کفری بوو، لەلایەکیترەوە هەروەک باسمان کرد گرووپێکی کفری گرووپێکی تۆخ ئەدەبی بوون و بەنیسبەتی ڕوانگە هەڵوێستی سیاسیحیزبییان نەبوو،هەر بۆیەش دەزگا حیزبییەکان زۆر خێرا تێنەدەگەیاندن. لەتیف هەڵمەت دان بەوە دەنێت و دەڵێت:"هەکارەکە ڕاگەیاندن نەبوو بەکو ئەوە ئەمە بووین دوور بووین لەئایدیۆلۆژیا ئەوەش وایکرد فەرامۆش بکرێین و ئاوەمان لێ نەدرێتەوە"(10). ئەو گرووپە لەمیدیای کوردیدا بەتایبەت لەدوای بەیاننامەی یانزەی

ئازاری 1970 نەیانتوانی سوود لەمیدیای ئەو سەردەمە وەر بگرن.

لە پەراوێز کەوتن و مەیلی بەگژرانکاری لە وێژەی کوردی دا تا ڕادەیەک ناکۆکی نێوان دوو گرووپی ڕوانگە و کفری ساز کرد. ئەویش دەگەیشتەوە سەر ئەو کێشەیەی کە کام گرووپ زووتر دەستی بەنوێخوازی لە ئەدەبیات کردوە؟!. بەڕام کاتێ قسە لەکۆنترین مێژووی تازەگەری ئەو قۆناغە دەکرێت لەتیف هەمەت بەگەیەك دێنێتەوە کە گرووپی کفری بەر لەڕوانگە دەرکەوتوون بۆ ئەوەش دەڵێت:" دیوانی (خوا و شارە بچکۆلەکەمان) پێش ڕوانگە بڵاوبۆتەوە") (٩). قسەکردنی هەمەت لەبارەی مێژووی ئەم گرووپە پەیوەستە بە بەرهەمەکانی خۆیەوە، کە دیوانی (خوا و شارە بچکۆلەکەمان)ی بەر لەڕاگەیاندنی ڕوانگە بڵاوکردۆتەوە. ئەم کتێبەی هەمەت بۆ ئاشکرایی تازگەری تێدایە کە حەتا جەماعەتی ڕوانگە دانی پێدادەنێن.

شاعیرانی ئەو گرووپە بۆای تەوایان بەوە هەبوو کە پێویستە ڕەخنەکی نوێ لە جەستەی ئەدەبیاتی کوردی بکرێت. ئەم مەبەستە لە مانیفێستەکەیان ئاوا باس دەکرێت: «هەبەستی کوردی هێشتا دیلی ئەو قاوغەیە کە هەر بە منداڵی کراوەتە پێلانەی، کاتی ئەوە هاتووە کە شێوشێك بەرپابکەین بەسەر هەموو ئەو دەستوور و یاسا و ژمانەدا کە تاکوو ئێستا هەبەستی کوردی شەتەکداوە، گیانیش بۆ شێش نابێت». بیرکە و بۆچوونەی کفری بەرەوروی هەخنە و سەرنجکی زۆر لەلایەن شاعیران و هەخنەگران بوە. هەخنەگرانی کفری بەتایبەتی ئاماژەی بەو خاڵە سەرەکییە لە مانیفێستی کفری دا دەرکەرت کە تێیدا هەتکردنەوەی بەرهەمەکانی پێش خۆیان لە قاو ئەدا،« دەسا با بە بێ ترس، دان بەوەدا بنێین کە هەرچیمان هەیە تەنها تاقیکردنەوەیەکی سەرنەکەوتووە، بۆیە ئەمەش کەلەپووری هونراوەییمان بەشێوەیەکی گشتی بەدواوە ئەدەین و لێی یاخی ئەبین و سزای پشتگوێخستن و بەرەڵاکردنی بەسەردائەدەین ». هەمەت لەمبارەوە ئاماژە دەکات:"ئەمە بۆوامان وابوو کە کورد هیچی نییەو دەبێت ئەدەبی کوردی لەئەمەوە دەست پێبکات" (١٠).

داکار:

شێعری کوردستانی ئێران لە دووا کۆچی سواڕە ئیلخانی زادە، کەسکی وەها لێهاتوو و بە توانستی،لێ فەزای شێعری ئەزموون نەکرد. هەر بۆیە کەوتە ژێر کاریگەری شێعری ئەو دیوی کوردستان

بەتایبەت گرووپی ڕوانگە_ هەڵبەت کاریگەر شاعیرانی وەکوو ڕەفیق سابیر و پەشۆیش لەو سەردەمە زۆر بوو_. کاریگەری شیعری باشوور تا ئەو ڕادەیە بوو کە زۆربەی شاعیرانی کوردستانی ئێران قەیران و کارەساتەکانی کوردستانی عێراقیان بە شێعر ئەنووسییەوە(بۆ نموونە دەیان شێعر لەسەر کیمیابارانی هەڵەبجە دەهێنراوە،بەڵام باسی کیمیا بارانی سەردەشت و نەدشۆ نەدەکرا!!). ئەم کاریگەریە تەنیا لەبەرهەمبەر بابەتی شێعریدا نەبوو، بەڵکوو لە فۆرم و تەنانەت بەکار هێنانی وێنای شێعری و وشەی شاعیرانیشدا خۆی ئەنواند. سوژەی شێعری کوردستانی ئێران هەمان سوژەی ئەنفالکراوی شاعیرانی باشوور بوو. ئەم هەوتە تا ساڵانی دەیەی حەفتای هەتاوی(دەیەی نەوەدی زایینی) بەردەوام بوو. ئاشنایی کەمەڵێک شاعیری گەنجی ئەو دەم لەگەڵ قوتابخانە و چەمکگەلی فیکری ڕۆژئاوا _ پاش پێکهاتەخوازی، هیرمەنۆتیک، بنەماشکێنی و…_، بوو بە هۆی هەست کردن بەم کەموکوڕیە لە شێعری کوردستانی ئێران، وە لە هەوڵی دەرەتانێک لەو فەزا تەقلیدییە بەرهاتن. ئەم جەماعەتە کە لە مەڵێوان هەڵکەوتن، لە ماوەی نزیک بە دوو ساڵ دەستیان بەداهێنانی نوێ کرد و بە نووسینی مانیفێست لە هەوڵ و تەقەلای خوێندن و ئاوگۆڕی لەو فەزایە هاتن. مانیفێستی ئەم جەماعەتە بە ناوی مانیفێستی شێعری جیاواز «داکار»، لە ساڵی 1998 لە حەوتەنامەی سیروان بە واژۆی 9 کەس باو بوە. ئیبراهیم ئەحمەدی نیا وەکوو یەکێک لە نووسەرانی ئەم مانیفێستە لەو وتاری (خوێندنەوەیەک بۆ بەیاننامەی شیعری پێشڕەوی کوردی (داکار)) دەڵێت:"لە ١٧/١١/١٩٩٧ دا بەیاننامەی سەرتایی داکارمان نووسی وچوار کەسی واژۆمانکرد(ئازاد ڕستەمی، ئیبراهیم ئەحمەدی نیا، بەهزاد کوردستانی، پەرویز ئەحمەد- کە دوای چەند مانگێک گەیشتەوە بۆ سلێمانی)، شەش مانگ دوای ئەوە بەیاننامەی داکار نووسرا (11)"ئەحمەدی نیا لەم وتارەدا درێژەی ئەم باسە ناگرێت کە هۆی چییە مانیفێستەکە واژۆی 9 کەسی پێوەیە دیارە لە حاڵێک دا هەر ئەم چوار کەسە (ئازاد ڕستەمی، ئیبراهیم ئەحمەدی نیا، بەهزاد کوردستانی، پەرویز ئەحمەد) نووسەران و پێشرەوانی ئەم داهێنانە بوون و لە دووا باوبوونەوەی مانیفێستەکەش شاعیرێکی وەهامان نەدی کە بەم شێوازەی داکار شێعر بهۆنێتەوە.

داکار لەم مانیفێستەیەدا بنەما فیکریەکانی لە سێ بابەتی بنەڕەتی کەبەندی دەکات:«گۆڕانکاری لە پێکهاتەی فیکریی شاعیر

و ماهیەت و چیەتی شیعر، کارکردی زمان بە شێوەیەکی جیا لە زمانی سواوی ئاخافتن و ئەدەبی سەردەم، گەڕانکاری لە فۆرم و کێشی شیعردا». لە مانیفێستەکەی داکار هەوڵ بۆ خەڕیکردن لە هەژمۆنی شیعری کوردستانی ئەو دیویی بۆ رووبەرەی پێوە دیارە. داکار وەکوو یەکەمین مانیفێستی ئەدەبی کوردستانی ئێران تا ماوەیەکی کەم جەماعەتێک لە شاعیرانی سەرقاڵی خۆیەوە کرد کە لەوانە هەر واژۆ کەرانی بەیاننامەکە بەرچاو بوون. ئەم مانیفێستە کە وەکوو هەر مانیفێستێک بانگەوازی پێشرەوی و جیاوازی لە ئەدەبی پێش و سەردەمی خۆی لە قاو ئەدا، تێکەڵاوێک بوو لە قوتابخانە فیکریەکانی ڕۆژئاوا-_ لە پێکهاتەخوازی تا بگرە تا دەگاتە فەلسەفەی زمانی یاکوبسنی و دەروون شیکاری فرۆیدی_-. هەر بۆیە بەشێکی زۆر لە مانیفێستەکە نایەتە خانەی یەک لایەنی قوتابخانێکی تایبەت و شرۆڤەی فەلسەفێکی تایبەتی پێوە دیار نییە. بەکار هێنانی ئەم گشت چەمک و بنەما فیکریانە کە هەریەک لە قوتابخانەیەکی فیکری تایبەت دەدەن، بەپەلەیی و ناکامڵی زانستی نووسەرانی داکار لە هەڵسووکەوتی فیکری ئەروپا نیشان ئەدا. زانست بەسەر جیاوازیەکانی مێتەدۆلۆژی، ئێپیستەمۆلۆژی، و ئانتاڵۆژی پارادایمگەلی ڕۆژئاوا ئەم کێشەی تا ڕادەکی زۆر چارەسەر دەکرد. هەر بەم شێوە کە ئەحمەدی نیا دەڵێت:"نووسین و بەاوکردنەوەی داکار کارەکی بەپەلە بوو" (11). بە گومان یەکێک لە هۆیەکانی ئەم کەموکوڕیە خراپی و بەپەلە نووسینی مانیفێستی داکارە. لە باس و خواستی هەی سەرنەکەوتنی داکار-بەم شێوازە کە ڕوانگە و کفری سەرکەوتن- ئاکرێت بە لایەنی جیاواز ئاماژەکەین کە لەوانە ئاتوانین فەزایی مۆژووی ئەدەبی کوردستانی ئێران و کوردستانی ئێراق بێت.

یەکێک لە کێشەکانی داکار بەاوبوونەوەی مانیفێست پێش بەاو کردنەوەی دەقێکی شیاوی شعری کە هەڵگری گشت ئەو بەڵگانە بێت کە داکار باسی لێوە ئەکات، لە واقیع دا خوێنەر پاش خوێندنەوەی مانیفێستەکە هیچ دەقێکی ئەوتەی بیرنەدەکەوتەوە کە بەم شێوە دارژترابێت. لەلایەکیترەوە ئیدعا و ئارەزووی نووسەر بەمانای توانسی ئەو نییە!. واتە نووسەر ئاتوانێت بیار دڕکات بەنام چەندە توانایی بۆچ گیاندنی ئەو بیارانەی هۆیە خۆی باسکی گرینگ!. هەر دوو گرووپی ڕوانگە و کفری-_ بەتایبەتی کفری_- پێش بەاوکردنەوەی مانیفێست، کتێب و دەق گەلکی ئەدەبیان بەاوکردبوو کە هەنگ و بۆی نوخوازی پاش

گرانی لەوە دەهات، بەنام داکار جیا لە چەن شەعر، کتەب یان دەقەکی شیاویان ئارستەی فەزای ئەدەبی نەکردبوو . ئەم شەوازە واتە بەناوکردنەوەی دەقەوەکوو کەنشتەکی پەش دەرکردنی مانیفەست، ەەوتەکی هەمیشەیی مانیفەست نووسی بووە،- بە نموونە دادائیستەکان لە سالی 1916 تا 1921 حەوت مانیفەست و یەک پاشکەی مانیفەستیان بەناو کردوە کە بەردەوام لەو سالانەدا خەرەکی بەرهەم هەنان نو بوون و بە مانیفەست ئەم ەەوتەی خیان پیناسە دەکرد-.

هەرچەند داکار نەیتوانی وەک کفری و ەوانگە ەەوتەکی سەقام گیر لە ئەدەبیات بنەتە ئاراوە، بەنام یەکەمین هەنگاوەکانی نوخوازی پاش سواریان هەنایوە. جەماعەتی داکار یەکم کەسانەک بوون کە دەستیان دا بە حەول و تەقلایەک بە دەزینەوەی دەرتانەک و دەربازەک لە هەژمەنییای شەعری باشوور. ئەم هەنگاوەی داکار تا ەادەیەک مەشکی خوەنەرانی بە وەنا و زمانی نو لە شەعر ئاشناکرد_بەتایبەت لە پەکهەنانی چەکانەکانی شەعریدا_-. پەشرەوی داکار لە سانی دووای بوو بە هاندەری شاعیرانی رەژههەاتی کە هەستا، و لەو سەردەمە جیاوازی خیان لە قاو ئەدەن و وەی ئەم پەشرەویەیان وەبەر دە کەوتوو. هەبەت تا چ ەادەیەک هەنووکە، شەعری شاعیرانی کوردستانی ئران ئەم جیاوازیەی تدا بەدی دەکرت؟ و ئایا شەعر وەکوو شەعریەتی خی تا چەندە لە دەقی ئەم شاعیرانە هەبوونی هەیە؟ و تا چ ەادەیەک دەقی ەەخنەی سەر نووسراوەکانی ئوان هەگری چەمکەکی فیکری و بنەمایەکی فەلسەفی لە ەەخنەی ئەدەبیە، خی باس و خواستکی دیکەیە.

_____

سەرچاوە و پەراوەزکان:

١).شرط مانیفیست. مرتضی پور حاجی. فصلنامە قال و مقال/ شمار یک
٢)مانیفیست و تلقی از آن گفتمان شعر مدرن و پسامدرن فارسی (علیرضا رعیت حسن آبادی). فصلنامه تخصصی نقد ادبی.سال ٨. شمار١٣٩٤،٣١،.صص ٦٥-٩٠
٣.وەنەی شیعری لە ەەبازی رەمانسی کوردی دا، عبدولقادر محەمەد ئمین،. سلەمانی ٢٠٠٢،چاپ و پەخشی سەردەم
٤)ئاوەدانەوەیەك لەمژووی ئەدەبی کوردی ، حسەن بەفرین، رەژنامەی

کوردستانی نو.. 16/3/2011
٥) تەفیق فیکرەت و شاعیرە نەخوازەکانی کورد،.ئەحمەد تاقانە، هەولێر٢٠٠١، چاپ و پەخشی ئاراس
٦)" روانگە " و مژوویەک لە ململانێی ئەدەبی و سیاسیی نەوەیەک ئەدیب و نووسەری کورد
٧)روانگە...هەنگاوێك لەسەر رێگەی نوخوازی ،شرکە بکەس، رۆژنامەی کوردستانی نو، 9/12/2012
٨)دەروازەیەک بە ڕەخنەی ئەدەبیی کوردی، دکتەر هیمداد حوسێن..هەولێر.٢٠٠٧. چاپ و پەخشی موکریان
٩(گرووپی کفری وەك یەکەم مانیفێستی تازەگەری ئەدەبی ، نیهاد جامی ئەدەب و هونەر، رۆژنامەی کوردستانی نو 18/7/2012
١٠) بەیاننامە: کات وشوێن و شەقام ، لەتیف هەلمەت
(11خوێندنەوەیەک بە بەیاننامەی شیعری پەشەوی کوردی (داکار)، ئیبراهیم ئەحمەدی‌نیا، مەپەری ئاماژە.(amazhe.com)

مەرگی ڕەخنەی ئەدەبی … د.فوئاد رەشید

گوتاری ڕەشنبیری و فیکریی ئەوروپی، کەمەڕە چەمکی مەرگ ئامێزی بەرهەم هێناوە، بەو مانایەی بەزمان و زاراوەکانی (مەرگ) یان (کۆتایی) قسەی لەسەر نەمان یا کاڵبوونەوەی ڕۆڵی چەندین دیاردە و بەهاو ڕەگەزی پێکهێنەری ژیانی مرۆڤ کردووە. هەر بۆ نموونە فەیلەسوفی ئەڵمانی فەردریك نیچە (1844 ـ 1900) جاڕی (مەرگی خوا)ی داوە و ڕەخنەگری فەڕەنسیش ڕۆلان بارت (1915 ـــ 1980) قسەی لە (مەرگی نووسەر) کردووە و لەسایانی شەستەکانی سەدەی بیستەمیشدا دەنگ و باسی (مەرگی ئەدەب) لەنێوەندە ڕەشنبیرییەکاندا تاوتوێ کراوە(1).
لەڕاپەڕین و خۆنیشاندانەکانی قوتابیان لەساڵی 1968 کە بەگشتی زەربەی زانکۆکانی ئەوروپای ـ بەتایبەتیش فەڕەنسای ـ گرتبوەوە، قوتابیان چەندین دروشمی وەك (مەرگی مامۆستا) (مەرگی قوتابی) یان ڕاگەیاندووە.

لەسەروبەندی هەرەسهێنانی سیستمی سیاسی وڵاتانی سۆشیالیستیدا، چەمکی (مەرگی ئایدیۆلۆژیا)ش پتر بانگەشەی بۆ کراوە.

ئاشکرایە مەبەست لە وشەی مەرگ لە پاڵا ئەم چەمك و زاراوانەدا، مەرگێکی جەستەیی و فیزیکی نەبووە، چونکە بەر لەهەر شتێك خودی هەندێ لە چەمکەکان بوونێکی ماددییان نییە. کەوابێت مەرگی هەر چەمکێك لەم چەمکانە ماناو مەبەستی خۆی هەیەو لەم کورتە نووسینەدا بەنیازنین لەماهییەتی ئەم چەمك و دروشمە مەرگ ئامێزانە بکۆڵینەوە، یاخود هەلومەرجی ئەو ژین و ژینگە جڤاکی و مەعریفییە دیاری بکەین کە ئەم تەرزە چەمکانەی هێناوەتە ئاراوە، بەکو دەمانەوێت نزیك لەم بابەتەوە، سەرنجێکی ڕەخنەی ئەدەبی بدەین و بڵێین لەژێر کاریگەری و شۆنەواری ڕەوتی جادانی مەرگی چەمکەکان و هاوشێوەی ئەم هەموو چەمکە مەرگ ئامێزە، ساڵانێکە بەزمانێکی مەرگاوی باس لەبارودۆخ و چۆنێتی و چەندایەتی ڕووی ڕەخنەی ئەدەبی دەکرێت و لەهەندێ لەسەرچاوە ڕۆشنبیری و فیکرییەکانیشدا بەگشتی باس لەچەمکی (مەرگی ڕەخنەی ئەدەبی) کراوە.

*** مەرگی ڕەخنەی ئەدەبی، چۆن و بۆچی؟**

ئەگەر چاوێك بەو سەرچاوە جیاوازانەدا بخشێنین کە چەمکی مەرگی ڕەخنەیان لەخۆ گرتووە، تێبینی دەکەین، چەمکەکە بەیەك ماناو مەبەست بەکار نەهێنراوە، بۆ تێگەیشتن لە مانا جیاوازەکانی چەمکی (مەرگی ڕەخنە) پێدڤییە لەبەکارهێنانە جیاوازەکانی وردبینەوە.
بەر لەهەر بیروبۆچوونێك دەربارەی چەمکی (مەرگی ڕەخنە) دەکرێ ئاماژە بەو خاڵە بکەین کە لەگەڵا سەرهەدانی چەمکی (مەرگی ئەدەب)، قسەکردن لەسەر مردنی ڕەخنە بابەتێکی چاوەڕوانکراو بووە، چونکە بەشێوەیەکی سەرەکی کاری ڕەخنە لەسەر تێکستی ئەدەبییە، کە ئەدەب بوون و ڕۆڵی نەمێنێت، ڕەخنە بەشێوەیەکی خۆبەخێی بوونی نامێنێت.

قسەکردنیش لەسەر مەرگی ئەدەب لەسەردەمی نوێدا پێوەندبووە بە پەرەسەندنی بەرهەمی تەکنەلۆژی و داهێنانی جۆرەها ئامێرو کەرەستەی پێشکەوتوو لەبوارەکانی گەیاندن و ڕاگەیاندن و پەخشکردندا، لێرەوە قسە لەسەر ئەوە کراوە کە تەلەفزیۆن و سینەماو سەتەلایت و (DVD) و (VCD) بوونەتە جێگرەوەی ئەدەب و جەماوەری دونیای ئەدەبیان بۆ خۆیان ڕاکێشاوە و پرسەی خوێندنەوەی دەقی ئەدەبییان بەشێوەیەك کزو لاواز کردووە، قسە لەسەر کۆتایهاتن و ماڵئاواییکردنی ئەدەب کراوە. پرۆفیسۆر (ئالڤین کرنان) لەکتێبەکەی خۆیدا (مەرگی ئەدەب

The Death of a literature) لەبەشی شەشەمیدا کە بەناونیشانی (تەکنۆلۆژیا و ئەدەب)ە لایەنێکی کاریگەریی کەرەستەو ئامرازە تەکنۆلۆژییەکانی خستۆتە ڕوو، کە چۆن تەنگیان بەبوونی (کتێب) و کردەی (خوێندنەوە) هەڵچنیوە(*).

بەمەبەستی دیکەش بەکارهێناوە، وەك:

یەکەم: هەندێ لە نووسەران و ڕەخنەگران چەمکی مەرگی ڕەخنەیان بەو مانایە بەکارهێناوە، کە تەرزە کارێکی ڕەخنەیی دی وەکو ئەتەرناتیڤێك سەر هەڵداوە و شوێنی ڕەخنەی گرتۆتەوە و (ڕەخنەی ئەدەبی) پێگە و جێگەی جارانی خۆی لەنێوەندە ڕۆشنبیرییەکاندا نەماوە. لەم چوارچێوەیەدا دەکرێ ئاماژە بەدوو جۆر کاری ڕەخنەیی دەکرێت:

أـ ڕەخنەی ڕۆشنبیری (Cultural Criticism):

لەنیوەی یەکەمی سەدەی بیستەمدا لەژێر کاریگەریی بیرۆبۆچوون و کارەکانی بزاقی (فۆرمالیستەکانی ڕووس 1915 ـ 1930) و میتۆدەکانی شێوازگەری (Stylistics) و (بونیادگەری زمانەوانی) (Structuralismc Linguistigue) و تیۆری شیعرییەت (Poetics) لای ڕۆمان یاکۆسبن (1896 ـ 1982) و تۆدۆرۆف (1939 ـ)، گوتاری ڕەخنەی ئەدەبی بەشێوەیەکی سەرەکی پتر کاری لەسەر بنیاتی زمانی دەق دەکرد، ئەمەش لەو سۆنگەیەوە کە دەق بونیادێکی زمانیی سەربەخۆی داخراو و دابڕاوە لە چەمك و هێکارەکانی دەرەوەی خۆی، واتە (نووسەر و مێژوو و جڤاك)(2). کەواتە ئەم ڕەخنە دەقبەندییە بنیاتی زمانی دەقی لە ئاستی ڕستەدا دەپشکنی بەمەبەستی دۆزینەوە و دیاریکردنی ڕاڤەتەکانی شیعرییەت و ئیستاتیکای دەق.

ئەگەرچی ئەم جۆرە تێڕوانین و مامەڵەکردنە لەگەڵ دەقی ئەدەبی، لەمێژووی میتۆدەکانی ڕەخنەی ئەدەبییدا بەوەرچەرخانێکی دیارو گرنگ هەژمار دەکرا، بەو پێیەی بەکارهێنانی میکانیزمێکی نوێ بوو بە پشت بەستن بەزمانناسی نوێ و لەلایەکی دیکەشەوە، خودی دەقی کردبووە تەوەر و سەروەری گوتاری ڕەخنەی ئەدەبی، بەڵام لە قۆناغی (پۆست مۆدێرنیزمدا) پەرەسەندن و گۆڕانکاری بەردەوامی کایە مەعریفییەکانی نێوەندی ڕۆشنبیری و بواره زانستییەکانی سیمۆلۆژی و ئەنسرۆپۆلۆجی و سۆسیۆلۆجی و فرە ڕەهەندیی دیاردەکانی نێو دەزگاکانی ڕاگەیاندن و فشارو گوشاری کەناڵە جیاجیاکانی میدیا بەسەر ژیانی تاك و کۆمەڵگەوە هەموو ئەمانە، کاری ڕەخنەی ئەدەبی وەك بەرهەمێکی تاکرەهەندو دابڕاو لە سۆنتەری ژیانی مەعریفی و کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسی دەخستە بەرچاو. لەم

سەروبەندەدا تۆژینەوە جیاجیاکانی قوتابخانەی زمانناسیی دەق (Text Linguistics) مانایەکی نوێ و بەرفراوانیان بەچەمکی (دەق) بەخشی و تۆزەکانی میشێل فۆکۆ (1926 ـــ 1984) کاریان لەسەر پێکهاتەو ڕێڕەوی و کاریگەری چەمکی (گوتار Discours) دەکرد نەك دەق، هەروەها لێکۆڵینەوە لەو سیستمانەی کە لە پشتەوەی هەر گوتارێکدان. ئەمانە لەلایەك و لەلایەکی تریشەوە پەرەسەندنی تۆژینەوە ڕەشنبیرییەکان (Cultural Studies) هەموو ئەمانە و هەریەك بەشێوەیەك و بەسوود بینین لەبواری مەعریفی جیاواز زەمینەسازییان بۆ سەرهەدانی هەخنەی ڕەشنبیری کرد. ئەم هەخنەیەش ستراتیژییەتی کاری هەخنەیی لە گەڵان بەدوای شیعرییەت و ئەدەبییەتەوە گڕی بۆ گەڵان بەدوای سیستم شاراوە و نادیارەکانی هەناوی دەق کە پێچەوانەی هاڵەتی دەقەکەیە.

لەم کردەیەشدا دەق وەکو (سیستمێکی ئەدەبی تەماشا دەکرێت کە بەندە بە چوارچێوەیەکی (سیاق) دیاریکراوەوە، ئەمەش لەو هاوانگەیەوە کە (هەخنەی ڕەشنبیری) پێیوایە دەقی ئەدەبی بەشێکە لەچوارچێوەیەکی مەژوویی و لەگەڵا هەگەزە پێکهێنەرە ڕەشنبیرییەکانی دیکەدا لەکارلێکردندا دەبێت(3).
بواری کاری هەخنەی ڕەشنبیری زۆر فراوانەو دەکرێ هەر دیاردەو هاڵەت و هەفتارو نەریت و هەماو مۆدیلێکی جل و بەرگیش ببێتە کەرەستەی کارکردنی و ئیشی خۆی لەسەر بکات. تەنانەت هەر بەرهەمێك لەدەرەوەی ئەدەب و ئیستاتیکاشەوە بێت. ئەم بڕچوونەیش زیاتر (فنسنت لیش) تیۆریزەکاری بۆ کردووە.

بەلای هەندێ لەهەخنەگرانەوە، سەرهەدان و گەشەکردنی (هەخنەی ڕەشنبیری) بۆ خۆی لەخۆیدا، مردنی هەخنەی ئەدەبییە، بەو مانایەی کە هەخنەی ڕەشنبیریی پتر توانای خوێندنەوەی کەدو سیستم و گەمە زمانی و فیکرییەکانی گوتارە جیاوازەکانی نێو کۆمەڵگەی هەیە، ئەمە لەکاتێکدا ئەمە لەتوانای هەخنەی ئەدەبییدا نییە، چونکە تەنها سەرقاڵی هەهەندی ئیستاتیکی دەقی ئەدەبییە. بۆ نموونە ئەم جۆرە تێگەیشتنە لەگوتاری ڕەشنبیریی عەرەبیدا بەزەقی ئامادەیی هەیە، بەتایبەتیش لای نووسەرو هەخنەگری سعودی (عەبدوڵا غوزامی) کە جێدەستی لەم بوارەدە دیارە.
(غوزامی) زۆر ڕاشکاوانە قسەی لەسەر مەرگی هەخنەی ئەدەبی کردووە، بەو مانایەی هەخنەی ڕەشنبیریی جێگەی هەخنەی ئەدەبی گرتۆتەوە و میکانیزمێکی گونجاویشە لەم سەردەمەدا بۆ شیکردنەوە و دواندن لەسەر دیاردەو بەهاو هاڵەتە جیاوازەکانی نێو ژیانی کۆمەڵایەتی و

هونەری و سیاسی و تەنانەت ئەدەبییش، لەم ڕووەوە ناوبراو نووسینکی بەناونیشانی (ڕاگەیاندنی مەرگی ەخنەی ئەدەبی، ەخنەی ڕشنبیریش ئەتەرناتیفکی میتدییە) نووسیوە، پوختەی بچوونەکانی لەم بارەیەوە خستووەتەوو، بەر لەم کارەیش کتبکی سەربەخی بەناوی (النقد الپقافی) لەسای 2000 باوکردتەوە(**).
ئەگەرچی بەلای هەندێ لە توژەرانی ڕژاواوە وەك (فنسنت لیتش) هەردوو جری (ەخنەی ئەدەبی) و (ەخنەی ڕشنبیری) دوو بواری جیاواز و لەهەمان کاتیشدا هاوبەشیشن، بەام وەك دوو بواری هاودژی یەکدی تەماشای نەکردوون کە یەکیان مانای مەرگ و سینەوەی ئەوی دیکەیان بت.

ب ـ هەژموونی ەخنەی ڕژنامەوانی:

بیروبچوونکی دی لەو گشە نیگایەوە قسە لەسەر مەرگی ەخنەی ئەدەبی دەکات، کە لەم سەردەمەدا ەخنەی ڕژنامەگەری بە کەناا و ستایلە جیاوازەکەیەو، ووبەرکی زری لەگوتاری ڕشنبیریی گرتووەتەوە و ەخنەگری ڕاستەقینەو لەهاتوویش ئامادەبوونکی ئەوتی نییە، لەم میانەدا نووسەری عەرەب (فازا سوتانی) باس لەکتبکی ڕماننووسی بەریتانی (مارتن ئامس) دەکات کە چن ئەم ڕماننووسە، مردنی ەخنەی لە ئەمەریکاو ئەوروپا ڕاگەیاندووە و (ئامس) ئاماژەی ب ئەوە کردووە کە ئەم سەردەمە، نە سەردەمی تیرە ەخنەییەکانەو نەسەردەمی ەخنەی پراکتیکییە، بەکو ئەمڕ (ەخنەی ڕژنامەگەری) شونەی ئەمانەی گرتتەوە. ئەم جرە ەخنەیەش پتر پداچوونەوەی خراو خستنەووی کتبە لەدوو توی چەند سەرنجکی سادەو سەرپێدا. هەبەتە نووسینی ەخنەیی لەم شوەیەش پتر خزمەتی خونەرو ڕژنامەو گقارەکان دەکات، نەك بزاقی ەخنەی ئەدەبی(3).
کورت و کرمانجی ئەم جرەبچوونە دەیەوت بێیت، ئەمڕ لەم شڕشی تەکنلژیای ڕاگەیاندندا، لەبەردەم لافاوی چاپ و پەخشی هەمەچەشنەدا، دەلیقەیەك ب تیریزەکاری و توژینەوەی ەخنەیی قەبەو فرە لایەەیی نەماوەتەوە، بەکو ئستا کورتە نووسینی سادەو سەرنجی خودیی برەوی هەیە.

دووەم: گشەگیریی ەخنە لەنو دیوارەکانی زانکدا.

نزیك لەبچوونی یەکەم، هەندك لە نووسەران پیان وایە قەتیس بوونی ەخنە لەنو هەکانی زانکدا، یاخود لەنو ئەو گقارە ئەکادیمیانەی کە تەنها هەندك لەمامستایانی زانکێ دەیبنن، بەجرك لەجەماوەرو گوتاری ڕشنبیری دابراوە، وەك بی (ەخنەی

ئەدەبی) کۆچی دوایی کردووە. بیروبۆچوونی هەخنەگرو ئەکادیمیکاری بەریتانی (رۆنان ماکدۆناڵد) نموونەیەکی دیاری ئەم جۆرە تێوانینەیە. (ماکدۆناڵد) لەکتێبێکیدا کە لەم ساڵانەی دواییەدا بەناونیشانی (مەرگی هەخنەگر) بڵاویکردۆتەوە قسەی لەسەر مەرگی هەخنەی ئەدەبی کردووە.
نووسەرو هەخنەگری عەرەب (فەخری ساڵح)(4) لەخستنەووی کتێبی (مەرگی هەخنەگر)دا دەڵێت، (رۆنان ماکدۆناڵد) لەم کتێبەیدا قسەی لەبزاقی هەخنەی ئەدەبی بەریتانی کردووە و ئاماژەی بەوە کردووە کە ئەم بزاقە ئێستا و کاریگەرییەکەی لەنێو خوێنەراندا زۆر کزولاواز بووە و تەنها لەسنووری هێڵی موحازەراتی زانکۆدا ماوەتەوە.

کەسانی هەخنەگری ئەکادیمیش بەناوی پسپۆرییەوە تەنها سەرقاڵی لایەنێکی دیاریکراوی تۆژینەوە ئەدەبییەکانەو هیچ بەشداری و چالاکییەکی لەگۆڤار و ڕۆژنامەکاندا نییەو لەدنیای خوێنەران و بینەران دابڕاوە.
(ماکدۆناڵد) لاوازیی هێڵی هەخنەگری بەریتانی بۆ ئەوە گەڕاندۆتەوە کە ئەمڕۆ نووسینی سەرنجی هەخنەیی سەرپێی و سادە و ساکار زۆر بەربڵاوە و زۆریی و کراوەیی سایتەکانی ئینتەرنێتیش ـ بۆ سانسۆر ـ زەمینەیان بۆ ئەم جۆرە نووسینانە خۆشکردووە.

سێیەم: نەبوونی بەرهەمی هەخنەیی هەسەن:

هەندێ جار نەبوونی کاری هەخنەیی بابەتی و زانستیانەی تەکمە کە دیدو ڕوانینێکی هەخنەیی نوێ و کاریگەر لەخۆ گرتبێت، وای لە هەندێك کردووە، قسە لە نەمان و مردنی هەخنەی ئەدەبی بکەن.
ئێماننووسی عێراقی (ئەحمەد سەعداوی) لە نووسینێکیدا بەناونیشانی (هل وصل النقد فی العراق الی نهایته الگبیعیه؟) بەشێوەیەك قسە لەسەر نەبوونی تۆژینەوەی هەخنەیی دەکات، لەدوا دێڕی وتارەکەیدا دەڵێت ((پێویستە دان بەوەدا بنێین کە هەخنە لەئێشنبیریی عێراقیدا قۆی تەکەوتووە)).
(سەعداوی) لەم نووسینەیدا ئاماژەی بەچەند هۆکارێك کردووە کە بوونەتە هۆی کۆتایهاتنی یاخود قەبوونی هەخنە. وەك (نەبوونی گۆڤارو گرووپی تایبەت بە هەخنەی ئەدەبی، لەسایەی نەبوونی کاری هەخنەیی جیددی و بابەتییانەدا نووسینی ستایشکارانە زۆربووە، مامۆستایانی زانکۆ دوور لە داهێنان و نوێکاری تەنها بۆ (تەرقیە) دەنووسن، یاخود تەنها بەهەندێ لایەنی تیۆرییەوە سەرقاڵن،...) هۆکارەکان هەرچییەك بن، ئەوەی جێگای سەرنجە ئەوەیە کە لێرەدا چەمکی (مەرگی هەخنە) بەمەبەستی نەبوونی یاخود کەمیی کاری هەخنەیی

هەسەن بەکارهێناوە.

*** (مەرگی هەخنە) و هەخنەی ئەدەبی کوردی:**

بەر لەهەر شتێك دەمەوێ ئاماژە بەو خاڵە بکەم، کە بەپێی ئاگادارییم، نەمبینیوە نووسەرێکی کورد لە باسی بوون و نەبوونی هەخنەی ئەدەبی کوردیدا چەمکی (مەرگی هەخنە)ی بەکارهێنابێت، چونکە زۆرێك لەوانە لە گۆڤارو ڕۆژنامە کوردییەکاندا کە باس لە هەخنەی کوردی دەکەن، دەڵێن (هەخنەمان نییە!!) جا بەچوونی خۆیان چۆن باسی مەرگی شتێك بکەن کە بوونی نییە؟!!
جێگای سەرنج و پرسیاریشە لەنێو ڕۆژنامەگەری کوردیدا، بەچوونی وا هەیە لەساڵی (1968) قسە لە نەبوونی هەخنەی ئەدەبی کوردی دەکات(6) و کەسانی تریش هەن لەساڵی (2008) هەمان بیروبۆچوون دووبارە دەکەنەوە و دەڵێن کورد هەخنەی ئەدەبی هەر نییە(7)!!
هەبەتە بۆ ساڵی (1968) گەر قسە لەسەر نەبوونی هەخنەی ئەدەبی کوردی بکرێت، هەنگە تا ڕادەیەك بەگەو بەهانەی خۆی هەبێت، بەڵام لەساڵی (2008) دوای بوونی دەیان کتێبی هەخنەیی، دوای پتر لە سەد ساڵی تەمەنی ڕۆژنامەگەری کوردی، دوای بوونی پتر لە سەد نامەی ماستەرو دکتۆرا لەهەخنەی ئەدەبی کوردیدا، تۆ هەر بڵێیت و بڵێیت هەخنەی ئەدەبی کوردی لە ئاستی نەبوونداید!!
بەڕاستی ئەم جۆرە بۆیارانە، لەلایەك غەدرێکە لەمێژووی هەخنەی ئەدەبی کوردی و لەلایەکی دیکەشەوە نیشانەی بێئاگایی خاوەنی ئەم جۆرە بۆیارانەیە لەبەرهەمە هەخنەییەکانی تایبەت بەئەدەبی کوردی.

*** ئەدەب و هەخنە لەنێوان مەرگ و ژیاندا:**

ئەگەرچی لەمێژە باس لە مەرگی ئەدەب و شیعرو ڕۆمان کراوە و دە پازدە ساڵێکیشە مەرگی هەخنەش چووەتە پاڵا چەمکە مەرگ ئامێزەکانی دی، بەڵام تێبینی ئەوە دەکرێت لەگەڵا ئەم هەموو دەنگ و باسە مەرگاوییانەدا، هێشتا دەقی ئەدەبی لەنێوەندە ڕۆشنبیریی و جەماوەرییەکانیشدا ئامادەیی خۆی هەیە، لەم ڕووەوە شاعیری ئەمریکی (دۆناڵد هۆل) گوتوویەتی (گەرچی نزیکەی دوو سەد ساڵە باس لە مەرگی شیعر دەکرێت، بەڵام لەهەموو ڕۆژێکدا شاعیرێکی نوێ لەدایك دەبێت و جۆرە دەقێکیش پێشکەش دەکات، ڕەزامەندی نەوەکانی داهاتوو بەدەست دەهێنێت)(8).
تا ژیان بەردەوام بێت، دەربڕین لەژیان (دەق)یش بەردەوام دەبێت، کە دەقیش هەبوو، هەخنەیش قسەو کاریگەری خۆی دەبێت، هەروەك چۆن لە تیۆری ئەدەبدا دەگووترێت (هەر قۆناغێك لەقۆناغەکانی گۆڕانی جڤاك،

پەیوەندی ئیستاتیکی خۆی بەجیهانەوە لەڕێگای چەند ژانرو فۆرمێکی ئەدەبیی دیاریکراوەوە دەردەبڕێت)(9) ئاوەهایش دەکرێ بڵێین، هەخنەی ئەدەبییش لەهەر قۆناغێکدا ئامرازو ڕێبازی خۆی دەبێت و هاوکات لەگەڵ گۆڕانە زانستی و مەعریفییەکاندا، ئەمیش زمان و زاراوەی خۆی دەبێت و لەکارەکانیدا ستراتیژییەتی نوێ بۆ خۆی دیاری دەکات.
کەواتە ئەوەی لە ئاستە جیهانییەکەیدا تێبینی دەکرێت مردن و نەمانی یەکجارەکی ئەدەب و هەخنە نەبووە، بەڵکو چۆوە و شێوەی داڕشتن و بەرهەم هێنانی دەق گۆڕاوە، هەخنەیش زمان و کەرەستەی خۆی گۆڕیوە و میکانیزمای کارکردنی گۆڕانی بەسەردا هاتووە، ڕاستە لە قۆناغێك بۆ قۆناغێکی دی هەندێ جار ئامادەیی هونەرێك، ژانرێك ستایلێك، تەرزێکی کاری هەخنەیی یا کێبووەتەوە یاخود لەچاو هەگەزێکی دی زیاتر ئامادەیی هەبووە، ئەمانە هۆاڵەتێکی سروشتی گۆڕانکاری و نوێکارییەکانی ژیانی مرۆڤن.

*** هەخنەگری کورد:**

پێم وایە لەسەروبەندی دەنگ و باسی ژیان و مردنی هەخنەی ئەدەبییدا، پێویستە هەخنەگری کورد تایبەتمەندێتی ژین و ژینگەی دەقی ئەدەبی کوردی و باری ڕۆشنبیری و مەعریفی گوتاری هەخنەی ئەدەبی کوردی هەچاو بکات و بەپشت بەستن بە ئەزموونی هەخنەیی میللەتانی دی و سوود بەبینین لە نوێترین تیۆرە زانستی و هەخنەییەکان، لە هەوڵی داڕشتنی گوتاری هەخنەیی بێت کە توانای شیکردنەوەی دەق و سەرجەم کێدو سیستمەکانی نێو گوتارە جیاوازەکانی ژیان و کۆمەڵگای هەبێت. هەر لێرەشەوە بەشیکردنەوەی بنیاتی بابەتی و ئیستاتیکی تێکستەکانی ئەدەبی کوردی، سیماکانی تایبەتمەندێتی دەقی کوردی بخرێتەڕوو، لەگەڵ ئەمەشدا لەم زەمەنی کێبوونەوەی بەها مرۆییەکان و قەیرانە ڕۆحییەکاندا، هەخنەی کوردی بە ئاراستەیەك کاری بۆ بکرێت کە دەقی کوردی جەخت لەجوانترکردنی ژیان و هەواندنەوەی تەمی خەمی تاك و کۆ بکاتەوە. ئەمە ستراتیژییەتی کارمان بێت، ئینجا لەشیکردنەوەی (هیکلامکدا) یاخود لە شرۆڤەکردنی شیعرێکی میللیدا یان هەڵسەنگاندنی کلیپێکدا بێت، ئەمەیان کێشە نییەو گرنگ دیارخستنی ئەو کێدو سیستمانەیە کە لە پشتەوەی بەرهەمەکاندا حەشاردراون، تا بزانرێت چ جۆرە هاوئینێك لە پشتەوەیەتی و بزانرێت لەچی ئاستێکەوە هەوێداوە کاریگەری و خۆی بەسەر خوێنەرو بینەرو بیسەردا بەجێبهێڵێت، بۆ ئەوەی لەخزمەتی مرۆڤایەتی مرۆڤدا بیمەزرێنین.

_____

پەراوێزەکان:

1ـ الثقین کرنان، موت الادب، ت بدرالدیب، المجلس الاعلی اللپقافه، 2000، ص 13.

* ـ بڕوانه: هەمان سەرچاوه.

هەبەته لەم هەزارەی سێیەمەدا پتر باس لە کاریگەری کۆمپیوتەرو سایتەکانی تۆڕی ئەنتەرنێت دەکرێت کە جۆرە مەترسییەکی نەك هەر بۆ (ئەدەب) بەکو بۆ خودی (کتێب) لەشێوە کاغەزەییەکەیدا دروستکردووه. لەم میانەدا (جیس دێبرێ) ئاماژە بەوه دەکات کە ئەمڕۆ سەردەمی (شاشه)یەو بینین و بەرهەمی بینراو باڵا دەستەو لەنێو ئەم شاشه ئەلیکترۆنی و وێنەییەدا ئیدی (کتێب) و کاغەز) نەك هەر بایەخی نامێنێت، بەکو بوونیشی نامێنێت. ماڵپەڕی alghad.jo، بابەتی (عصر البلاغه الالکترونیه) ترکی علی الربیحو.

2ـ صلاح فچل، النقریه البنائیه فی النقد الادبی، ص 33، 333.

3ـ مجموعه کتاب، تحولات الخگاب النقدی العربی المعاصر، 2008، ص 1343.

**ـ لەم بارەوه بڕوانه: + عبدالله الغزامی، النقد الپقافی، المرکز الپقافی العربی، بیروت.

+ د. عبدالله الغزامی، د. عبدالنبی اخگیف، نقد پقافی أم نقد أدبی؟، دار الفکر، دمشق، 2004، ص 11، ص 64.

4ـ فاچل السلگانی، موت النقد، جریده الشرق الاوسگ (8526) 2/4/2008.

5ـ فخری صالح، موت النقد، سایتی Dar Alhayat.

6ـ أحمد سعداوی، هل وصل النقد فی العراق الی نهایته الگبیعه؟ جریده (المدی) (802) 1/11/2006 له سایتی AL-MAD Nespaper.

7ـ بڕوانه: حسین محمد سعید، أزمه النقد الادبی الکردی، جریده التڕخی (328) 2/8/1968.

8ـ بڕوانه: گۆڤاری هەڵمی کوردستان ژماره (464) 3/6/2008، ل 23.

9ـ بڕوانه: گۆڤاری (الفیصل) ع (241) 1996، ص 28.

10ـ عبدالمنعم تلیمه، مقدمه فی نڤریه الادب، ص 123.

* لەم نووسینەدا بەگشتی سوود لە کتێبی (النقد الپقافی) عبدالله الغزامی بینراوه.

.